

УДК 341.9+342.7+323.1+341.215.5+94(477)

[https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-4\(32\)-45-59](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-4(32)-45-59)

Дацюк Тетяна Кузьмівна кандидат історичних наук, доцент, кафедра соціально-гуманітарних та загальноправових дисциплін, Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький, <https://orcid.org/0000-0002-1708-076X>

Серебряк Станіслав Вадимович кандидат юридичних наук, науковий співробітник, Державна установа “Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Макутова Національної академії наук України”, м. Київ, <https://orcid.org/0000-0001-7207-594X>

Божко Дар’я Валеріївна кандидат юридичних наук, старший викладач, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, м. Харків, <https://orcid.org/0000-0002-2244-1515>

ПРАВОВИЙ СТАТУС ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ ТА ЗАХИСТ ПРАВ ЇХНЬОГО НАСЕЛЕННЯ (УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ)

Анотація. Ця стаття присвячена захисту прав людини на окупованих територіях, наголошуючи, що там правова стабілізація стикається з серйозними викликами через порушення міжнародного права та недотримання стандартів прав людини. Правовий захист та відновлення прав людини і основоположних свобод є пріоритетним напрямом діяльності держави, важливість якого особливо підкреслюється та відчувається в умовах війни. Метою цієї статті є дослідження особливостей та механізмів захисту прав людини на окупованій території України. Сучасне міжнародне право виробило міжнародно-правовий режим військової окупації, який визнає її незаконною, засуджує держави, що вчиняють такі дії, та містить комплекс норм, що регулюють відносини між державами щодо окупованої території. З’ясовано, що правовий режим тимчасової окупації України – це особливий порядок реалізації на тимчасово окупованій території України різних прав і свобод людини і громадянина, встановлених і гарантованих Українською державою, протягом визначеного національним законодавством строку. Зазначено, що правовий захист та відновлення прав людини і основоположних свобод в період окупації включає в себе гарантування права на проживання та права на захист мешканців тимчасово окупованої території, права яких були порушені внаслідок активних бойових дій. Крім того, окремого підходу потребує захист прав і свобод осіб, які були змушені покинути свою країну та повернулися

(примусово переселилися) на територію держави-агресора. Захист права на життя вимагає забезпечення належних гарантій, ефективних систем запобігання злочинності та боротьби зі злочинністю, розробки дієвих механізмів правового захисту та компенсації за порушення права на життя, ефективного розслідування злочинів та відшкодування шкоди, завданої неефективним розслідуванням.

На жаль, навіть сьогодні не існує надійних механізмів захисту соціальних прав цивільного населення під час війни. Про це свідчить кількість загиблих під час збройних конфліктів. З роками ця цифра зростає з кожною новою військовою агресією через безжальне застосування боєприпасів проти цивільного населення та повне порушення прав людини. Подальшого дослідження потребує система забезпечення прав людини на тимчасово окупованих територіях, адже війна триває, а злочинів з кожним місяцем стає ще більше.

Ключові слова: права населення, міжнародне право, окупація, міжнародні стандарти, гуманітарне право.

Datsiuk Tetiana Kuzmivna PhD in History, Associate Professor, Department of Social Humanities and Legal Disciplines, Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi, <https://orcid.org/0000-0002-1708-076X>

Sieriebriak Stanislav Vadymovych PhD in Law, Research Officer, V. Mamutov Institute of Economic and Legal Research of the National Academy of Sciences of Ukraine, <https://orcid.org/0000-0001-7207-594X>

Bozhko Daria Valeriivna PhD in Law, Senior Lecturer, V. N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, <https://orcid.org/0000-0002-2244-1515>

THE LEGAL STATUS OF THE OCCUPIED TERRITORIES AND THE PROTECTION OF THE RIGHTS OF THEIR POPULATION (UKRAINIAN REALITIES)

Abstract. This article is devoted to the protection of human rights in the occupied territories. In the temporarily occupied territories, legal stabilization faces serious challenges due to violations of international law and non-compliance with human rights standards. Legal protection and restoration of human rights and fundamental freedoms is a priority area of state activity, the importance of which is especially emphasized and reflected in war conditions. The purpose of this article is to study the peculiarities and mechanisms of human rights protection in the occupied territory of Ukraine. Modern international law has developed an international legal regime of military occupation, which recognizes military occupation as illegal,

condemns states that commit such actions, and contains a set of norms regulating relations between states regarding the occupied territory. It has been clarified that the legal regime of the temporary occupation of Ukraine is a special procedure for the implementation of various human and citizen rights and freedoms established and guaranteed by the Ukrainian state in the temporarily occupied territory of Ukraine, within the period determined by the national legislation. It has been established that the legal protection and restoration of human rights and fundamental freedoms during the period of occupation includes guaranteeing the right to residence and the right to protection of residents of the temporarily occupied territory, whose rights were violated as a result of active hostilities. In addition, a separate approach is needed to protect the rights and freedoms of persons who were forced to leave their country and returned (forced resettlement) to the territory of the aggressor state. The protection of the right to life requires the provision of adequate guarantees, effective crime prevention and combating systems, the development of effective mechanisms for legal protection and compensation for violations of the right to life, effective investigation of crimes and compensation for damage caused by ineffective investigations.

Unfortunately, even today there are no reliable mechanisms to protect the social rights of the civilian population during war. This is evidenced by the number of people killed during armed conflicts. Over the years, this figure increases with each new situation due to the merciless use of ammunition against the civilian population and the complete violation of their human rights. The system of ensuring human rights in the temporarily occupied territories also needs further research, as the war continues, and crimes are increasing every month.

Keywords: population rights, international law, occupation, international standards, humanitarian law.

Постановка проблеми. У сучасних умовах права людини розглядаються як основа справедливого правового, політичного і соціального ладу. Концепція прав людини отримала широке визнання та записана в національних законодавствах демократичних країн, справляючи значний вплив на міжнародну політику. Найчастіше під правами людини розуміють загальні, непорушні, природні та невідчужувані права, які має кожна людина, що нерозривно пов'язані з самим її існуванням. Вони впливають із самої природи людини, а не з положень міжнародного права. Однак війни та збройні конфлікти, що вирують у всьому світі, призвели до порушень цих прав і спричинили не лише загибель учасників бойових дій, а й жертви серед цивільного населення.

Нині Україна переживає надзвичайно складний період державотворення, який характеризується не тільки глибокими внутрішніми проблемами соціально-економічного розвитку, але й необхідністю протистояти зовнішній

агресії з боку російської федерації. росія почала застосовувати терористичні методи проти українського населення ще в 2014 році, переслідуючи на окупованих територіях мирне населення, яке не чинило збройного опору, але не було лояльним до окупаційної влади. Після повномасштабного вторгнення в Україну 24 лютого 2022 року росія стала ще більше використовувати терор як засіб війни. До місцевих жителів на окупованих територіях вживали дії з усіма ознаками геноциду: катували, вбивали, гвалтували та примусово переселяли.

На тимчасово окупованих територіях забезпечення правової стабільності стикається з серйозними проблемами через порушення міжнародного права та недотримання стандартів прав людини. Окремі аспекти цієї проблеми, такі як неякісна розслідуваність кримінальних правопорушень, порушення права на життя та паплюження людської гідності, надмірне застосування сили тощо, потребують особливої уваги та пошуку шляхів їх подолання. Для усунення цих викликів необхідно системно вивчати та розробляти ефективні стратегії забезпечення правової стабільності та захисту населення на тимчасово окупованих територіях.

Правовий захист і відновлення прав і основоположних свобод людини є пріоритетним напрямом діяльності держави, який набуває надзвичайно важливого значення в умовах війни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед науковців, які досліджували тему захисту соціальних прав цивільних на окупованих територіях, автори Т. Грень [5], О. Матрос [9], О. Рябчинська [16], О. Соколенко [18] та інші. Так, Д. Авзалова та Я. Кушнір [1] у своїй роботі розглядають теоретичні аспекти правового статусу тимчасово окупованих територій в Україні та особливості їх реалізації в умовах воєнного стану. О. Гнатчук та О. Шестакова вказують на важливість соціального захисту, актуальність проблеми соціального забезпечення в Україні, яка значно посилилася від початку воєнної агресії російської федерації [3]. Н. Горбова, А. Палюх та В. Пархета [4] аналізують особливості та проблеми щодо правового захисту та відновлення прав людини і основоположних свобод в умовах подолання наслідків війни. Ю. Олексін та Я. Цецик звертають увагу на значення міжнародного гуманітарного права у збройних конфліктах, а також роблять акцент на висвітленні проблем, що пов'язані із застосуванням та дотриманням норм міжнародного гуманітарного права в умовах збройних конфліктів [10]. Своєю чергою, О. Скрипнюк [17] зазначає, що національне і міжнародне законодавство спрямоване на реалізацію прав і свобод людини в умовах розв'язаної росією широко-масштабної агресії проти України. Н. Шаптала та Н. Камінська вказують на важливість розширення кола суб'єктів забезпечення деокупації тимчасово окупованої території України, а також наголошують на відповідальності органів державної влади щодо дотримання прав і свобод людини в інтересах

забезпечення режиму безпеки й гарантій законності в державі [19]. П. Шмулевич та О. Максименко [20] зосереджують увагу на економіко-правових засадах збереження прав людини на окупованих територіях.

Незважаючи на численні дослідження та публікації, ситуація з воєнними злочинами проти прав людей, які мешкають на окупованих територіях в Україні, потребує більш глибокого та конкретного аналізу. Розуміння цієї проблеми вимагає постійного оновлення знань та адаптації підходів з метою ефективного захисту прав і гідності постраждалих та недопущення подібних прецедентів у майбутньому.

Мета статті – дослідження особливостей та механізмів захисту прав людей на окупованих територіях України.

Завдання статті. З огляду на зазначену мету, завданнями статті є з'ясування правового статусу окупованих територій, а також визначення міжнародних та національних механізмів захисту прав цивільних осіб на окупованих територіях.

Виклад основного матеріалу. Поняття «тимчасово окуповані території» виникло внаслідок збройної агресії російської федерації у 2014 році, коли частина нашої території була окупована державою-агресором. Збройна агресія, здійснена внутрішніми ворогами, призвела до необхідності правового регулювання всіх сфер суспільного життя громадян, які проживають в умовах окупації.

Незважаючи на те, що територіальна цілісність є однією з конституційних цінностей та основою конституційного ладу держави, належним чином врегульованою в національному та міжнародному праві, на жаль, зараз відбувається військова агресія росії проти України, незаконна окупація частини нашої території, порушення прав і свобод людини і громадянина, а конфіскація української державної власності триває вже понад вісім років. Тому на універсальному, регіональному та місцевому рівнях були запроваджені антиросійські санкції, відповідні санкційні режими та санкційна політика [19].

Сучасне міжнародне право визнає військову окупацію незаконною, засуджує держави, які вчиняють такі дії, і створило міжнародно-правову систему в умовах військової окупації, включивши в неї комплекс норм, що регулюють відносини між державами щодо окупованої території.

Правовий захист та відновлення прав людини і основоположних свобод під час окупації включає в себе гарантування права населення на житло та захист категорій мешканців тимчасово окупованих територій, права яких порушуються внаслідок активних бойових дій. Крім того, іншого підходу потребує захист прав і свобод осіб, які залишили свою країну і примусово повертаються (примусово переселяються) на територію держави-агресора [4].

Цивільне населення в Україні, як і в інших країнах, що перебувають у стані збройного конфлікту, захищене міжнародним гуманітарним правом (далі –

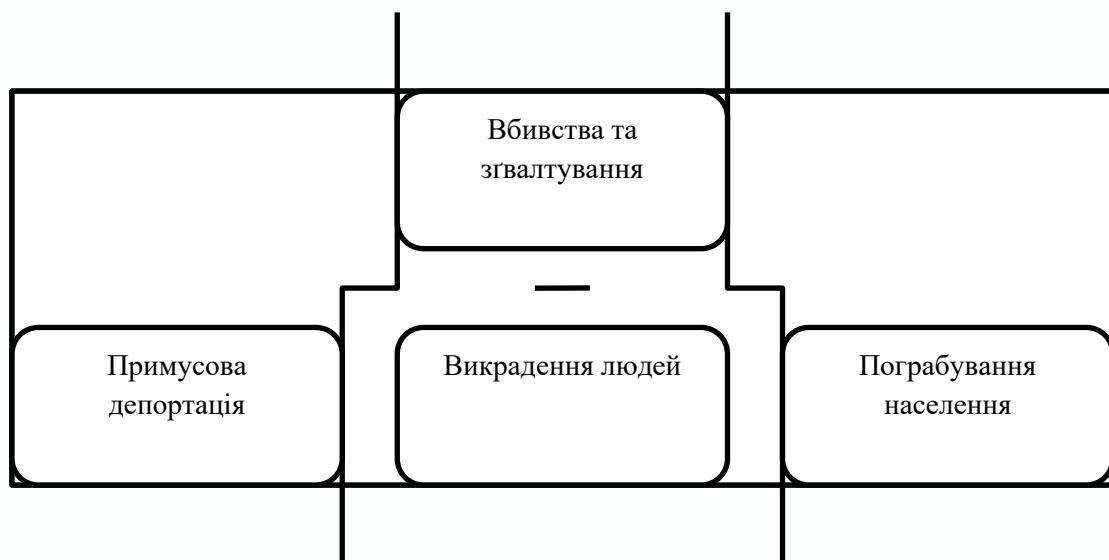
МГП), що обмежує застосування насильницьких засобів проти осіб, які не беруть участі у військових діях. Слід зазначити, що міжнародне гуманітарне право доповнює міжнародне право в галузі прав і свобод людини, і єдиною відмінністю між ними є розмежування між комбатантами і цивільними особами [10].

Хоча захист цивільних осіб у збройному конфлікті залежить від різних характеристик та особливостей ситуації, МГП вимагає гуманного ставлення до них за будь-яких обставин. Особи, які перебувають під владою протилежної держави, повинні бути захищені від небезпечного для життя насильства, пограбувань, посягань на людську гідність, згвалтувань, переслідувань, репресій, використання «живих щитів», захоплення заручників, залякування або тероризму та інших порушень. Держава-окупант несе відповідальність за належне функціонування державних установ і служб для забезпечення життєдіяльності населення на окупованих територіях, обов'язкове забезпечення продовольством і медикаментами, функціонування медичних закладів і сприяння належній освіті та догляду за дітьми. Їм також має бути дозволено надавати психологічну підтримку та гуманітарну допомогу на окупованих територіях. Варто зазначити, що МГП поділяє найбільш вразливі верстви цивільного населення на певні категорії. Насамперед – це жінки, які потребують особливого захисту, медичної та іншої допомоги з урахуванням їхніх фізичних особливостей. Важливо, щоб породіллі та вагітні жінки отримували першочергове лікування за медичними показаннями. Журналісти також мають право на рівний захист, незалежно від їхнього професійного статусу чи національності. Для захисту цивільного населення від порушень з боку окупаційних сил під час збройного конфлікту в Україні, здійснюється документування та моніторинг порушень міжнародного гуманітарного права в цій площині. До цього залучені міжнародні міжурядові організації (Моніторингова місія ООН з прав людини в Україні, Спеціальна моніторингова місія ОБСЄ в Україні), міжнародні неурядові організації (Amnesty International, Truth Hounds та ін.), українські неурядові організації (Асоціація правозахисних організацій та ініціатив «Справедливість заради миру на Донбасі», Українсько-Гельсінська правозахисна коаліція, Центр документування порушень прав людини, Харківська правозахисна група тощо).

Наразі достеменно відомо, що держава-агресор вчинила численні злочини проти цивільного населення тимчасово окупованих територій, грубо нехтуючи правами людини. Всі ці дії були вчинені з порушенням статей Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [7], Конвенції про захист цивільного населення під час війни [8], Додаткового протоколу до Женевських конвенцій, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру [6]. Відповідно до Конвенції про захист прав

людини і основоположних свобод, кожен має право на життя, свободу, особисту недоторканність і повне та ефективно здійснення своїх прав і свобод без будь-якої дискримінації. Конвенція вимагає від держав-учасниць гарантувати ці права всім особам, які перебувають під їхньою юрисдикцією, в тому числі під час окупації. Конвенція про захист цивільного населення під час війни передбачає захист цивільного населення у випадку військового конфлікту або окупації. Згідно зі статтею 3 Конвенції, під час окупації ніхто не може бути підданий фізичним або психічним катуванням чи жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню. Ця стаття є важливою гарантією захисту прав людини та запобігання жорстокому поводженню з цивільними особами у воєнний час. Ці канонічні положення міжнародного гуманітарного права включають правило, згідно з яким сторони збройного конфлікту зобов'язані розрізняти цивільне населення і комбатантів, цивільні і військові об'єкти, спрямовувати військові операції виключно проти військових об'єктів, а також вживати всіх можливих заходів для запобігання або зведення до мінімуму випадкових втрат цивільного населення і цивільних об'єктів під час вибору засобів і методів нападу [17].

На сьогоднішній день задокументовано наступні порушення законів та звичаїв війни проти цивільного населення на окупованих територіях, зокрема на півдні України (рис.1):

Рис.1 Злочини, які вчиняє рф щодо людей на окупованих територіях.

Джерело: створено авторами на основі джерела [16].

У доповіді ООН під назвою «Вбивства цивільних осіб» опубліковані такі твердження: станом на 31 жовтня 2022 року було зафіксовано 441 вбивство

цивільних осіб (341 чоловік, 72 жінки, 20 хлопчиків і 8 дівчаток) у 102 містах і селах Київської, Чернігівської та Сумської областей у період з 24 лютого по 6 квітня 2022 року. Усі ці вбивства були скоєні російськими силами; триває робота з перевірки 198 ймовірних вбивств у трьох областях, які становлять серйозні порушення прав людини. Ця детальна доповідь містить інформацію про 10 окремих випадків із 21 вбивства цивільних осіб, а також додаткові пояснення щодо інших 79 задокументованих вбивств. Ці дії порушують Конвенцію про захист цивільного населення під час війни, яка забороняє будь-яке жорстоке та нелюдське поводження з цивільним населенням [2].

Вибух Каховської ГЕС, один з багатьох злочинних актів держави-агресора, не лише завдав екологічної та економічної шкоди, але й має серйозні наслідки для захисту прав людини. Такі дії обмежують права і свободи цивільного населення та суперечать принципам гуманітарного права. Перелік злочинів і нелюдських дій, скоєних на тимчасово окупованих територіях, є лише частиною загальної картини порушень прав людини. Ці факти підкреслюють необхідність відповідного реагування міжнародної спільноти, держав та організацій для забезпечення захисту прав людини на тимчасово окупованих територіях та притягнення винних у цих діях до відповідальності.

Таким чином, серйозність ситуації з порушенням прав людини на тимчасово окупованій території України робить захист прав людини в регіоні складним завданням. Незаконна окупація призвела до численних порушень, включаючи насильство, жорстоке поводження, превентивні затримання, обмеження свободи вираження поглядів і слова, обмежений доступ до послуг охорони здоров'я та освіти, інші форми дискримінації та втручання в основоположні права і свободи людини.

Гібридний характер поведінки держави-агресора, нехтування нею правилами та звичаями війни, систематичні порушення міжнародного гуманітарного права вимагають від нашої країни невідкладних та інноваційних рішень для порятунку життя цивільного населення в зонах конфлікту, ізольованих громадах та окупованих населених пунктах. Замість того, щоб покладатися на народну самоорганізацію та місцеве самоврядування, держава зобов'язана спрямувати всі свої ресурси на ефективне гарантування прав і свобод своїх громадян та захист найбільш вразливих верств населення. Такими джерелами державних трудових ресурсів є, зокрема, державні службовці, які працюють у територіальних підрозділах державних установ, розташованих у фізично ізольованих містах [20].

Правове регулювання матеріального забезпечення та інших суспільних відносин на тимчасово окупованій території України має відповідати міжнародним стандартам і гарантіям прав людини. На національному рівні таке правове регулювання забезпечується низкою нормативно-правових актів, зокрема Конституцією України, Законом України «Про забезпечення прав і

свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» [13] та Законом України «Про прикордонний контроль» [14]. Ці документи передбачають особливий правовий режим на окупованих територіях, включаючи особливі умови перетину кордону, здійснення торгівлі, організації виборів і референдумів, забезпечення прав і свобод громадян. Важливо зазначити, що цей режим може бути встановлений, змінений або скасований лише законодавством України.

Якщо розглядати безпосередньо існуючі процедури забезпечення прав і свобод людини і громадянина, то слід відзначити наступні нововведення у цій сфері (табл.1):

Таблиця 1

Нововведення у сфері забезпечення прав людей на окупованих територіях

№	Зміст нововведення
1.	Врегульовано порядок реалізації права на освіту: право на здобуття або продовження освіти певного рівня здійснюється в інших регіонах України та реалізується через надання певних пільг
2.	Визначено порядок реалізації виборчого права
3.	Додано положення, які враховують об'єктивну неможливість тимчасового прикордонного контролю через ведення бойових дій, небезпеку для осіб, які перетинають лінію зіткнення, та фізичну відсутність контрольних пунктів в'їзду-виїзду
4.	Удосконалено процедури реалізації різних цивільних прав, зокрема у сфері спадкового права
5.	Суб'єктам господарювання, розташованим на ТОТ України, було дозволено здійснювати діяльність на ТОТ України після зміни місця сплати податків з ТОТ України на іншу територію, підконтрольну державі
6.	Вперше вирішено питання судового виклику та повідомлення про судові рішення із врахуванням новелістичного підходу до диджиталізації

Джерело: створено автором(ами) на основі джерела [1].

Війна призводить до змін у звичному порядку речей. Агресори та держави-окупанти систематично порушують міжнародне право, в тому числі стандарти прав людини. Така ситуація вимагає додаткових заходів та механізмів контролю за дотриманням прав людини на окупованих територіях.

Правоохоронні органи України мають забезпечити врахування міжнародних стандартів прав людини та контроль за їх дотриманням навіть в умовах воєнного стану, щоб гарантувати права громадян на підконтрольних та неокупованих територіях України [18].

Захист прав людини в нинішніх українських реаліях можна характеризувати як винятковий у зв'язку з введенням воєнного стану. Відповідно, в Україні прийнято низку законів, спрямованих на посилення гарантій прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина у воєнний

час, зокрема у сферах соціального захисту та надання соціальної, правової та іншої допомоги. Це, зокрема, Закон України «Про надання соціальних послуг в умовах надзвичайного або воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях» [11] та Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо особливостей функціонування сфери зайнятості населення в умовах воєнного стану та загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття» [12].

В умовах сьогодення стан установ соціального захисту на території України під час конфлікту можна охарактеризувати як досить катастрофічний. Загалом, надання соціальних послуг слід розуміти як професійну діяльність, що вимагає зваженого підходу до процесу прийняття рішення про надання таких послуг та детального вивчення ситуації кожної окремої особи [5].

Як регулятор і наглядач за соціальними послугами, держава забезпечує дотримання стандартів якості. Вона може встановлювати правила, норми та процедури надання послуг для захисту прав та інтересів громадян [3].

Закон України «Про соціальні послуги» передбачає надання соціальних послуг шляхом здійснення кейс-менеджменту. Ведення випадку складається з декількох етапів (аналіз заяви, оцінка потреб, визначення середньомісячного доходу заявника, прийняття рішення, складання індивідуального плану, підписання договору, виконання та моніторинг договору) і може тривати до 10 робочих днів (у звичайний час) [15]. Соціальні послуги надаються за рахунок коштів місцевого бюджету. Це довгий алгоритм дій, на який в умовах воєнного стану немає часу. Сьогодні кожен день і кожна година можуть бути життєво важливими для життя і здоров'я людини. Наприклад, наші громадяни похилого віку, родичі яких виїхали у відносно безпечніші регіони, залишаються вдома самі, а отже, потребують допомоги соціальних працівників. Тому, Міністерство соціальної політики під час організації надання соціальних послуг в умовах воєнного стану рекомендувало місцевим органам влади працювати в режимі надзвичайної (кризової) ситуації, особливо для громадян, які перебувають на окупованій території. Така організація роботи дозволяє приймати рішення щодо надання соціальних послуг протягом одного дня [9].

Отже, право на соціальний захист є одним з основоположних прав і свобод людини і забезпечується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням, на яке сплачують страхові внески громадяни, підприємства, установи та організації, а також залучаються бюджетні та інші фінансові ресурси. Держава реалізує положення статті 24 Конституції України, гарантуючи на конституційному рівні право на соціальний захист усіх громадян без винятку. Відповідно, громадяни мають рівні конституційні права і не допускаються будь-які обмеження за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального

походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками.

Висновки. Таким чином, фундаментальні права людини, включаючи право на життя та право на соціальний захист, опинилися під загрозою з початком широкомасштабного вторгнення в Україну та тимчасової окупації окремих її територій російською федерацією. Оскільки право на життя сьогодні має першорядне значення, воно має бути забезпечене та захищене. Без цього основоположного права всі інші права втрачають сенс.

Правовий режим тимчасово окупованої території України – це особливий порядок реалізації різних прав і свобод людини і громадянина, встановлений та гарантований Українською державою на тимчасово окупованій території України на період, визначений національним законодавством [21].

З огляду на вищевикладене, вважаємо правомірним стверджувати, що міжнародне гуманітарне право посідає важливе місце у регулюванні суспільних відносин у світовій спільноті. Однак, як і будь-яке правове явище, міжнародне гуманітарне право має свої проблеми. Тому, ефективні та дієві механізми правового захисту під час російсько-української війни можуть бути створені лише за умови злагодженої співпраці всіх складових – правового визнання осіб, належної організації суб'єктів захисту, об'єктивного аналізу порушених прав, відповідального застосування норм міжнародного та національного права.

Захист права на життя вимагає забезпечення належних гарантій, ефективності систем запобігання злочинності та боротьби зі злочинністю, розробки дієвих механізмів правового захисту та відшкодування шкоди за порушення права на життя, ефективного розслідування злочинів та відшкодування шкоди, завданої неефективним розслідуванням. З цією метою важливо також імплементувати положення Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни.

На жаль, у сучасну епоху досі не існує надійного механізму захисту соціальних прав цивільного населення в умовах воєнних дій. Одним із прикладів цього є рівень смертності під час збройних конфліктів. З роками цей показник щоразу зростає через безжальне застосування боєприпасів проти цивільного населення та повне порушення прав людини. Всі ці чинники переконують в необхідності всебічно досліджувати системи гарантування прав людей на тимчасово окупованих територіях.

Література:

1. Авзалова Д., Кушнір Я. Правовий статус тимчасово окупованих територій: сучасні реалії. *Grail of science*. 2023. № 29. С. 76–81. URL: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.07.07.2023.011> (дата звернення: 06.04.2024).

2. Вбивства цивільних осіб: свавільні страти та напади на окремих цивільних осіб у Київській, Чернігівській і Сумській областях у контексті збройного нападу Російської Федерації на Україну. URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/2022-12/2022-12-07-ONCHR-Thematic-Report-Killings-UKR.pdf> (дата звернення: 06.04.2024).

3. Гнатчук О., Шестакова К. Актуальні виклики соціального захисту населення в Україні: аналіз ключових тенденцій. *Економічні горизонти*. 2024. (1(27)). С. 4–17. URL: [https://doi.org/10.31499/2616-5236.1\(27\).2024.297534](https://doi.org/10.31499/2616-5236.1(27).2024.297534) (дата звернення: 06.04.2024).
4. Горбова Н. А., Палюх А. Я., Пархета В. І. Правовий захист та відновлення прав людини і основоположних свобод в умовах подолання наслідків війни. *Kyiv law journal*. 2023. № 1. С. 47–52. URL: <https://doi.org/10.32782/klj/2023.1.7> (дата звернення: 06.04.2024).
5. Грень Т. Я. Особливості реалізації політики соціального захисту територій в умовах війни. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування*. 2022. Т. 33 (72) № 6. С. 80-84. URL: https://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2022/6_2022/13.pdf (дата звернення: 06.04.2024).
6. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II), від 8 червня 1977 року (укр/рос) : Протокол Орг. Об'єдн. Націй від 08.06.1977 р. : станом на 8 груд. 2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_200#Text (дата звернення: 06.04.2024).
7. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 р. : станом на 1 серп. 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 06.04.2024).
8. Конвенція про захист цивільного населення під час війни: Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 12.08.1949 р. : станом на 23 лют. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 06.04.2024).
9. Матрос О. Особливості організації системи соціального захисту в умовах воєнного стану. *Věda a perspektivy*. 2023. № 2(21). URL: [https://doi.org/10.52058/2695-1592-2023-2\(21\)-348-358](https://doi.org/10.52058/2695-1592-2023-2(21)-348-358) (дата звернення: 06.04.2024).
10. Олексін Ю., Цецик Я. Застосування норм права під час реалізації функцій держави в умовах російсько-української війни у 2022 – 2024 рр. Актуальні питання у сучасній науці. 2024. № 2(20). URL: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-2\(20\)-499-507](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-2(20)-499-507) (дата звернення: 06.04.2024).
11. Про внесення змін до деяких законів України щодо надання соціальних послуг у разі введення надзвичайного або воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях : Закон України від 14.04.2022 р. № 2193-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2193-20#Text> (дата звернення: 06.04.2024).
12. Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування сфер зайнятості та загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття під час дії воєнного стану : Закон України від 21.04.2022 р. № 2220-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2220-20#Text> (дата звернення: 06.04.2024).
13. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України від 15.04.2014 р. № 1207-VII : станом на 24 берез. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text> (дата звернення: 06.04.2024).
14. Про прикордонний контроль : Закон України від 05.11.2009 р. № 1710-VI : станом на 23 берез. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1710-17#Text> (дата звернення: 06.04.2024).
15. Про соціальні послуги : Закон України від 17.01.2019 р. № 2671-VIII : станом на 31 груд. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (дата звернення: 06.04.2024).
16. Рябчинська О. П. Правова оцінка порушення прав цивільного населення на окупованих територіях України. *Кримінально-правові відповіді на виклики воєнного стану в Україні: матеріали міжнар. наук. конф. Харків, 2022*. С. 165-172.
17. Скрипнюк О. В. Конституційно-правовий механізм реалізації та захисту прав і свобод людини в умовах війни: світовий досвід та Україна. *Правова держава*. 2022. Випуск 33. С.12-21. URL: http://pravova-derzhava.org.ua/files/pravova-derjava.vipusk-33-_2022_.pdf#page=11 (дата звернення: 06.04.2024).

18. Соколенко О. Юридичні аспекти забезпечення правової стабільності на тимчасово окупованих територіях: виклики та шляхи подолання. Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Юридичні науки. 2023. № 5(68). С. 58–64. URL: <https://doi.org/10.32689/2522-4603.2023.5.10> (дата звернення: 06.04.2024).

19. Шаптала Н. К., Камінська Н. В. Державна політика України з питань тимчасово окупованих територій: проблеми концептуалізації в сучасному науковому дискурсі. Філософські та методологічні проблеми права. 2022. No 1(23). URL: <https://philosophy.naiu.kiev.ua/index.php/philosophy/article/view/1491/1486> (дата звернення: 06.04.2024).

20. Шмулевич П. В., Максименко О. В. Економіко-правові та організаційні засади збереження державного суверенітету на території ізольованої громади протягом гібридного періоду. Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління. 2022. Том 21. Вип. 2 (51)194. URL: <http://rinek.onu.edu.ua/article/view/274374/270408> (дата звернення: 06.04.2024).

21. Rezvorovych, K. (2023). INTERNATIONAL NORMS AND THEIR ROLE IN THE GENDER VECTOR OF UKRAINE IN THE POST-WAR PERIOD: ANALYSIS OF SOCIAL, ECONOMIC AND POLITICAL ASPECTS. PHILOSOPHY, ECONOMICS AND LAW REVIEW. 2023. Volume 3, no. 2. P. 137–146. https://phelr.dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/3_2/PhELR_3_2-137-146.pdf

References:

1. Avzalova, D., Kushnir, Ya. (2023) Pravovyi status tymchasovo okupovanykh terytorii: suchasni realii [Legal status of temporarily occupied territories: modern realities]. *Grail of science - Grail of science*. 29, 76–81 [in Ukrainian].

2. Vbyvstva tsyvilnykh osib: svavilni straty ta napady na okremykh tsyvilnykh osib u Kyivskii, Chernihivskii i Sumskii oblastiakh u konteksti zbroinoho napadu Rosiiskoi Federatsii na Ukrainu [Killings of civilians: arbitrary executions and attacks on individual civilians in Kyiv, Chernihiv and Sumy regions in the context of the Russian Federation's armed attack on Ukraine]. Retrieved from <https://www.ohchr.org/sites/default/files/2022-12/2022-12-07-OHCHR-Thematic-Report-Killings-UKR.pdf> [in Ukrainian].

3. Hnatchuk, O., Shestakova, K. (2024) Aktualni vyklyky sotsialnoho zakhystu naseleennia v ukraini: analiz kliuchovykh tendentsii [Actual challenges of social protection of the population in Ukraine: analysis of key trends]. *Ekonomichni horyzonty - Economic horizons*. (1(27), 4–17 [in Ukrainian].

4. Horbova, N. A., Paliukh, A. Ya., Parkheta, V. I. (2023) Pravovyi zakhyst ta vidnovlennia prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod v umovakh podolannia naslidkiv viiny [Legal protection and restoration of human rights and fundamental freedoms in the conditions of overcoming the consequences of war]. *Kyiv law journal - Kyiv law journal*. 1, 47–52 [in Ukrainian].

5. Hren, T.Ia. (2022) Osoblyvosti realizatsii polityky sotsialnoho zakhystu terytorii v umovakh viiny [Peculiarities of implementation of the policy of social protection of territories in war conditions]. *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho. Seriia: Publichne upravlinnia ta administruvannia - Academic notes of TNU named after V.I. Vernadskyi. Series: Public management and administration*. 33 (72)(6), 80-84 [in Ukrainian].

6. Dodatkovyi protokol do Zhenevskykh konventsii vid 12 serpnia 1949 roku, shcho stosuietsia zakhystu zhertv zbroinykh konfliktiv nemizhnarodnoho kharakteru, vid 8 chervnia 1977 roku [Additional protocol to the Geneva Conventions of August 12, 1949, relating to the protection of victims of armed conflicts of a non-international nature, from June 8, 1977]: (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_200#Text [in Ukrainian].

7. Konventsiiia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod: Konventsiiia Rady Yevropy vid 04.11.1950 r. [Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms: Council of Europe Convention from November 4, 1950] (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text [in Ukrainian].

8. Konventsiia pro zakhyst tsvyilnoho naseleння pid chas viiny: Konventsiia Orh. Obiedn. Natsii vid 12.08.1949 r. [Convention on the Protection of the Civilian Population in Time of War: Convention Org. United Nations from August 12, 1949] (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text [in Ukrainian].

9. Matros, O. (2023) Osoblyvosti orhanizatsii systemy sotsialnoho zakhystu v umovakh voiennoho stanu [Peculiarities of the organization of the social protection system under martial law]. *Věda a perspektivy - Science and perspective*. 2(21) [in Ukrainian].

10. Oleksin, Yu., Tsetsyk, Ya. (2024) Zastosuvannia norm prava pid chas realizatsii funktsii derzhavy v umovakh rosiisko-ukrainskoi viiny u 2022 – 2024 rr. [The application of legal norms during the implementation of state functions in the conditions of the Russian-Ukrainian war in 2022-2024]. *Aktualni pytannia u suchasni nauki - Current issues in modern science*. 2(20) [in Ukrainian].

11. Zakon Ukrainy “Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo nadannia sotsialnykh posluh u razi vvedennia nadzvychainoho abo voiennoho stanu v Ukraini abo okremykh yii mistsevostiakh”: vid 14.04.2022 r. № 2193-IX. [Law of Ukraine “On making changes to some laws of Ukraine regarding the provision of social services in the event of the introduction of a state of emergency or martial law in Ukraine or some of its localities”: from 04/14/2022 №2193-IX] (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2193-20#Text> [in Ukrainian].

12. Zakon Ukrainy “Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo funktsionuvannia sfer zainiatosti ta zahalnooboviazkovoho derzhavnogo sotsialnoho strakhuvannia na vypadok bezrobittia pid chas dii voiennoho stanu”: vid 21.04.2022 r. № 2220-IX. [Law of Ukraine “On making changes to some laws of Ukraine regarding the functioning of the spheres of employment and mandatory state social insurance in case of unemployment during martial law”: from 04/21/2022 № 2220-IX.] (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2220-20#Text>[in Ukrainian].

13. Zakon Ukrainy “Pro zabezpechennia prav i svobod hromadian ta pravovyi rezhym na tymchasovo okupovanii terytorii Ukrainy”: vid 15.04.2014 r. № 1207-VII : stanom na 24 berez. 2024 r. [Law of Ukraine “On ensuring the rights and freedoms of citizens and the legal regime in the temporarily occupied territory of Ukraine” from April 15, 2014 № 1207-VII: as of March 24, 2024.] (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text> [in Ukrainian].

14. Zakon Ukrainy “Pro prykordonnyi kontrol”: vid 05.11.2009 r. № 1710-VI : stanom na 23 berez. 2023 r. [Law of Ukraine “On border control”: from November 5, 2009 № 1710-VI: as of March 23, 2023] (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1710-17#Text> [in Ukrainian].

15. Zakon Ukrainy “Pro sotsialni posluhy”: vid 17.01.2019 r. № 2671-VIII : stanom na 31 hrud. 2023 r. [Law of Ukraine “On social services”: from January 17, 2019 № 2671-VIII: as of December 31 2023] (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>[in Ukrainian].

16. Riabchynska, O. P. (2022) Pravova otsinka porushennia prav tsvyilnoho naseleння na okupovanykh terytoriiakh ukrainy [Legal evaluation of the violation of the rights of the civilian population in the occupied territories of Ukraine]. *Kryminalno-pravovi vidpovidi na vyklyky voiennoho stanu v Ukraini - Criminal and legal responses to the challenges of martial law in Ukraine*. 165-172 [in Ukrainian].

17. Skrypniuk, O. V. (2022) Konstytutsiino-pravovyi mekhanizm realizatsii ta zakhystu prav i svobod liudyny v umovakh viiny: svitovyi dosvid ta Ukraina [Constitutional and legal mechanism of implementation and protection of human rights and freedoms in war conditions: world experience and Ukraine]. *Pravova derzhava - Constitutional state*. 33, 12-21 [in Ukrainian].

18. Sokolenko, O. (2023) Yurydychni aspekty zabezpechennia pravovoi stabilnosti na tymchasovo okupovanykh terytoriiakh: vyklyky ta shliakhy podolannia [Legal aspects of ensuring legal stability in the temporarily occupied territories: challenges and ways to overcome them]. *Naukovi pratsi Mizhrehionalnoi Akademii upravlinnia personalom. Yurydychni nauky - Scientific works of the Interregional Academy of Personnel Management. Legal sciences.* 5(68), 58–64 [in Ukrainian].

19. Shaptala, N. K., Kaminska, N. V. (2022) Derzhavna polityka Ukrainy z pytan tymchasovo okupovanykh terytorii: problemy kontseptualizatsii v suchasnomu naukovomu dyskursi [State policy of Ukraine on issues of temporarily occupied territories: problems of conceptualization in modern scientific discourse]. *Filosofski ta metodolohichni problemy prava - Philosophical and methodological problems of law.* 1(23) [in Ukrainian].

20. Shmulevych, P. V., Maksymenko, O.V. (2022) Ekonomiko-pravovi ta orhanizatsiini zasady zberezhenia derzhavnogo suverenitetu na terytorii izolovanoi hromady protiahom hibrydnogo period [Economic, legal and organizational principles of preserving state sovereignty on the territory of an isolated community during the hybrid period]. *Rynkova ekonomika: suchasna teoriia i praktyka upravlinnia - Market economy: modern management theory and practice.* 2 (51)194 [in Ukrainian].

21. Rezvorovych, K. (2023). INTERNATIONAL NORMS AND THEIR ROLE IN THE GENDER VECTOR OF UKRAINE IN THE POST-WAR PERIOD: ANALYSIS OF SOCIAL, ECONOMIC AND POLITICAL ASPECTS. *PHILOSOPHY, ECONOMICS AND LAW REVIEW.* 2023. Volume 3, no. 2. P. 137–146. https://phelr.dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/3_2/PhELR_3_2-137-146.pdf